

Maarten Van Ginderachter is doctor in de geschiedenis (vakgroep Nieuwste Geschiedenis, UGent). Hij promoveerde in 2005 op een proefschrift over de houding van de Belgische sociaal-democraten tegenover het vaderland (1885-1914). Hij publiceerde in diverse vak-tijdschriften over de Belgische taalwetgeving, de Waalse beweging en vrouwen in het Vlaams-nationalisme.

MAARTEN
VAN GINDERACHTER

Communautaire breuklijnen en de *from below*-aanpak in de historiografie van de Vlaamse beweging

België is tot grote vreugde van historici een complex land met een complex verleden waarin religie, klasse en taal voor de nodige breuklijnen gezorgd hebben. Historici bestuderen niet alleen die spanningsvelden, ze ondergaan er ook zelf de invloed van. Wij zijn niet vrij van vooroordelen, of minder negatief gesteld: onze overtuigingen voeden ons historische onderzoek. Niemand die de Vlaamse beweging bestudeerd heeft, zal opkijken van dit truïsme. Het is immers bekend dat de historiografie van de Vlaamse beweging lange tijd het strijdperk is geweest – en soms nog is – van botsende opvattingen die terug te voeren zijn tot een verschillende positionering op de breuklijnen religie, klasse en taal. In deze bijdrage wil ik met name de factor taal van naderbij bekijken en in het bijzonder hoe die invloed heeft gehad op de historiografie van nationale identiteit in België, waar de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging een deel van is. Kortom, kijken Vlaamse en Franstalige onderzoekers op een andere manier naar het communautaire verleden van België?

De vraag stellen, is ze beantwoorden en ik ben zeker niet de eerste die dit doet. In 1998 schreven de politieke wetenschappers Marco Martiniello en Marc Swyngedouw: "*Les choses sont désormais telles en Belgique que l'identité d'un auteur transparaît dans la manière de concevoir les faits, d'interpréter les événements historiques*"¹ en recent nog heeft Els Witte in een bespreking van Jean Stengers' *Histoire du sentiment national en Belgique* gewezen op de interpretatieverschillen tussen Franstalige en Vlaamse historici.² Een van de frappantste voorbeelden

1. M. Martiniello & M. Swyngedouw, *Introduction*, in: M. Martiniello & M. Swyngedouw (eds.), *Où va la Belgique? Les soubresauts d'une petite démocratie européenne*, Paris-Montréal, 1998, p. 10.

2. E. Witte, De Belgische natie beleden en belaagd. Enkele kanttekeningen bij 'Le grand siècle de la nationalité belge' van Jean Stengers en Eliane Gubin, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 63, 2004, nr. 1, pp. 50-55; E. Witte, Op zoek naar het natiegevoel in België. Enkele kanttekeningen bij 'Les racines de la Belgique' van Jean Stengers, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 3, pp. 176-187.

hiervan, zijn de meningsverschillen over de Vlaamse aanwezigheid in Brussel.³ Verschillende studies van het VUB-centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel hebben de oorzaken van de verfransing in het licht gesteld en daarbij aandacht geschonken zowel aan de interne motivatie van mensen om op het Frans over te schakelen als aan de externe druk die in de Brusselse publieke ruimte aanwezig was. Niettemin heeft een Franstalige autoriteit als Jean Stengers de taaldruk afgedaan als een flamingantische mythe. Volgens hem was de verfransing van de hoofdstad te herleiden tot de individuele keuzes van mensen om de sociale ladder te beklimmen. *“Le cas unique de Bruxelles, s’il est dû essentiellement au désir d’ascension sociale des Flamands eux-mêmes, est certes lié au milieu ambiant, mais ne peut être attribué, comme certains flamingants l’ont prétendu [...], à la pression officielle des autorités: c’est un mouvement qui s’est généré de lui-même.”*⁴

In dit artikel wil ik de theoretische achtergronden van naderbij bekijken die een rol spelen in deze communautaire meningsverschillen tussen historici, om die vervolgens te koppelen aan het onderscheid tussen civiele en etnische interpretaties van naties en nationalisme. Daarbij zal ik verwijzen naar de onlangs gepubliceerde *Encyclopédie du Mouvement wallon*.⁵ Afsluiten zal ik met een pleidooi voor meer onderzoek naar de alledaagsheid van nationale identiteit.

Het onderzoek naar nationale identiteit heeft zich in de Vlaamse academische wereld aan een ander tempo ontwikkeld dan in de Franstalige. Het klaarblijkelijke succes van de Vlaamse beweging, wier oorspronkelijk eisenpakket in de afgelopen eeuw volledig gerealiseerd is, heeft een enorme aandacht gegenereerd voor haar geschiedenis. Aan Franstalige zijde is er nooit een gelijkaardige belangstelling voor naties, nationale bewegingen en nationale identiteit geweest. Pas de laatste 25 jaar is het onderzoek naar de Waalse beweging gelanceerd, maar de studie van de Belgische nationale identiteit is nooit echt van de grond gekomen.⁶ Het werk van

3. Zie hierover H. Hasquin, *Historiographie et politique en Belgique*, Bruxelles-Charleroi, 1996³, p. 141.

4. J. Stengers & E. Gubin, *Le grand siècle de la nationalité belge de 1830 à 1918. Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918*, Bruxelles, 2002, dl. 2, pp. 56-57.

5. P. Delforge, P. Destatte & M. Libon (dir.), *Encyclopédie du Mouvement wallon*, Charleroi, 2000-2001, 3 dln.

6. Zie hierover R. Aubert, *Histoire de Belgique. Histoire contemporaine*, in: L. Genicot (ed.), *Vingt ans de recherche historique en Belgique. 1969-1988*, Bruxelles, 1990, pp. 380-381, 417-421; H. Hasquin, *Le mouvement wallon: une histoire qui reste à écrire*, in: *Revue de l’université de Bruxelles*, jg. 33, 1981, nr. 1-2, pp. 147-153; C. Kesteloot, *Tendances récentes de l’historiographie du mouvement wallon (1981-1995)*, in: *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, jg. 25, 1994-1995, nr. 3-4, pp. 539-568; J. Stengers, *Histoire de Belgique. Généralités*, in: L. Genicot (ed.), *Vingt ans de recherche [...]*, pp. 187-196; P. Wynants, *Origines, caractères et évaporation du fédéralisme en Belgique*, in: *Liber amicorum Jean-Pierre De Bandt*, Bruxelles, 2004, pp. 1007-1044.

Jean Stengers, dat gebaseerd is op zijn doctoraatsonderzoek uit het midden van de twintigste eeuw, is op dit vlak nog altijd baanbrekend. Kortom, het onderzoeksveld van naties en nationalisme heeft in Vlaanderen een langere traditie dan in Franstalig België en hiermee correspondeert tot op zekere hoogte een andere internationale oriëntering.

De hevige conceptuele debatten die vooral onder Britse onderzoekers gevoerd zijn over de vraag wat naties nu precies zijn en of zij een modern fenomeen van de laatste 250 jaar zijn dan wel oudere wortels hebben, hebben een duidelijke weerslag gehad onder Vlaamse historici. Volgens Els Witte is de studie van de natievorming een van de theoretisch meest vruchtbare velden gebleken in de politieke historiografie.⁷ Het onderzoek in Vlaanderen is de laatste 15 jaar gevoed met de inzichten van Anthony D. Smith, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm en Terence Ranger, Benedict Anderson en Miroslav Hroch (die ik hier ook vermeld hoewel hij natuurlijk geen Brit is). Aan Franstalige zijde is deze conceptuele bekommernis minder nadrukkelijk aanwezig. Dit bleek bv. uit de Franstalige bijdragen aan het synthesewerk *Nationalisme in België* van Louis Vos en Kas Deprez⁸ en uit de blijvende populariteit bij Franstalige onderzoekers⁹ van Ernest Renans natie-definitie (*“la nation est une plebicité de tous les jours”*), een omschrijving die al 120 jaar oud is en bovendien een zeer duidelijke legitimerende bijbedoeling had, nl. Elzas-Lotharingen opeisen als Frans gebied.

Is het te ver gezocht om het lauwere enthousiasme van Franstalig-Belgische historici voor conceptuele kwesties te koppelen aan hun sterkere gerichtheid op de Franse historiografie? Het concept 'natie' is in de Franse onderzoekstraditie namelijk minder gecontesteerd dan in de Duitse en de Britse. De bekende Duitse historicus Heinz-Gerhard Haupt heeft erop gewezen dat het onderzoek naar nationale identiteit in Frankrijk een minder sterke traditie heeft dan bv. in Groot-Brittannië en Duitsland. De *culte civique* van de Franse republiek en de Franse nationale symbolen zijn natuurlijk uitgebreid bestudeerd, denken we maar aan de monumentale studie van Pierre Nora over de *lieux de mémoire*, maar verder heeft het begrip natie en de geschiedenis van de Franse nationale identiteit minder animo opgeroepen. Haupt wijt dit onder meer aan de lange centraliserende staats-traditie van Frankrijk. Omdat de Franse staat zich al in de nieuwe tijd gevormd heeft en al vrij vroeg – in vergelijking met andere Europese landen – een centraliserings- en nationaliseringspolitiek heeft gevoerd om de verschillende Franse regio's

7. E. Witte, *Over bruggen en muren. Hedendaagse politieke geschiedenis en politieke wetenschappen in België (1945-2000)*, Leuven, 2003, pp. 96-98.

8. K. Deprez & L. Vos (red.), *Nationalisme in België: identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen, 1999.

9. Zie bv. J. Stengers, *Les racines de la Belgique jusqu'à la Révolution de 1830. Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918*, Bruxelles, 2000, dl. 1, p. 14.

tot één *patrie* samen te smelten, is de Franse nationale identiteit 'vanzelfspreker' dan bv. de Duitse en heeft het onderwerp minder controverserend en minder corresponderende 'definitiedrift' veroorzaakt.¹⁰

De relatieve verwaarlozing van conceptuele kwesties door Franstalig-Belgische historici is echter niet alleen een gevolg van de gerichtheid op de Franse academische wereld. Specifiek voor het geval van de historiografie van de Waalse beweging speelt mijns inziens ook mee dat het een relatief jong onderzoeksdomein is, dat nog open ligt voor tal van vernieuwende benaderingen. De *lieux de mémoire*-aanpak is al met succes toegepast in een in 1999 verschenen bundel van de UCL-historici Luc Courtois en Jean Pirotte.¹¹ Maar een conceptueel debat is op enkele tussenkomsten van Anne Morelli en Chantal Kesteloot tot nu toe nauwelijks gevoerd in de historiografie van de Waalse beweging.¹² Zo'n discussie is nochtans noodzakelijk omdat theoretische 'onverschilligheid' niet onschuldig is; waarmee ik ben aanbeland bij het tweede deel van mijn artikel: het zgn. 'harde' onderscheid tussen civiele bewegingen en etnische nationalismen.

In 2000-2001 verscheen de *Encyclopédie du Mouvement wallon (EMW)*. Naar analogie van de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)* is het een breed opgezet naslagwerk in drie delen dat een overzicht brengt van de stand van het onderzoek. Terwijl de twee jaar eerder verschenen *NEVB* zich in enkele inleidende hoofdartikelen duidelijk positioneerde in het internationale debat over naties en nationalisme, doet de *EMW* geen enkele poging om zich theoretisch te verantwoorden. Dit is opmerkelijk omdat de huidige Waalse beweging duidelijk het etiket 'nationalistisch' voor zichzelf afwijst, en zichzelf 'regionalistisch' noemt. De *EMW* had aan dit onderscheid tussen regionalisme en nationalisme enige beschouwing kunnen wijden, quod non. Het zou me te ver voeren de Waalse *Encyclopédie* hier uitgebreid te bespreken.¹³ Laat me volstaan met erop te wijzen dat verschillende auteurs wallingantische mythen kritiekloos overnemen. De rode draad in heel wat bij-

10. H.G. Haupt, *Der Nationalismus in der neueren deutschen und französischen Geschichtswissenschaft*, in: E. François, H. Siegrist & J. Vogel (Hrsg.), *Nation und Emotion: Deutschland und Frankreich im Vergleich 19. und 20. Jahrhundert*, Göttingen, 1995, pp. 43-50.

11. L. Courtois & J. Pirotte (dir.), *Entre toponymie et utopie: les lieux de la mémoire wallonne*, Louvain-la-Neuve, 1999.

12. C. Kesteloot, Être ou vouloir être. Le cheminement difficile de l'identité wallonne, in: *Cahiers d'histoire du temps présent*, nr. 3, 1997, pp. 181-201; [A. Morelli], *Introduction. Mythes anciens, mythes nouveaux et responsabilité de l'historien*, in: A. Morelli (ed.), *Les grands mythes de l'histoire de Belgique, de Flandre et de Wallonie*, Bruxelles, 1995, pp. 7-18 (p. 13).

13. Zie voor meer informatie M. Van Ginderachter, Zelfportret, gevleid natuurlijk. Over het zelfbeeld van de Waalse beweging, in: *Ons Erfdeel*, jg. 46, 2003, nr. 3, pp. 355-371; M. Van Ginderachter, L'Introuvable opposition entre le régionalisme civique wallon et le nationalisme ethnique flamand. A propos de l'Encyclopédie du Mouvement wallon, in: *Cahiers d'histoire du temps présent*, nr. 13-14, 2004, pp. 67-96; M. Van Ginderachter, *Le chant du coq. Nation et nationalisme en Wallonie depuis 1880* (Jan Dhondt Cahiers, nr. 2) (ter perse).

dragen is dat de Waalse beweging van bij haar ontstaan consequent heeft gestreden voor Vrijheid en Democratie tegen een onverdraagzame Vlaamse beweging. Het is dan ook niet verwonderlijk dat aan Rex en Léon Degrelle geen lemma gewijd is, terwijl die volgens het centrale selectiecriteria waarmee de *EMW* is samengesteld, wel degelijk een ingang verdienen.¹⁴

De *EMW* beschouwt het wallingantisme als een beweging die de '*citoyenneté*' hoog in het vaandel draagt en die openstaat voor alle vrije burgers die vrijwillig kiezen voor de Democratie. Met andere woorden, de Waalse beweging en bij uitbreiding de hele Waalse samenleving zijn civiel en voluntaristisch: wie wil, kan door vrije keuze lid worden. De Vlaamse beweging daarentegen en bij uitbreiding de Vlaamse samenleving worden in de *EMW* voorgesteld als nationalistisch en gesloten voor buitenstaanders omdat hun maatschappijvisie gebaseerd is op de principes taal, afstamming en bloedrecht. Kortom, de Vlaamse beweging is etnisch.

Ik pretendeer zeker niet dat alle Franstalige historici die de Waalse beweging bestudeerd hebben dit discours overnemen. Integendeel er is vernieuwend onderzoek geleverd door o.m. Chantal Kesteloot, Luc Courtois en Jean Piroette. Wat ik wel beweer, is dat de gebrekkige aandacht voor conceptuele kwesties vrij algemeen is in de historiografie van de Waalse beweging en dat dit ruimte scheidt voor een onkritische reproductie van het wallingantische zelfbeeld. De scherpe scheidingslijn die de *EMW* trekt tussen een civiele Waalse en een etnische Vlaamse beweging is op conceptueel vlak namelijk al herhaaldelijk in vraag gesteld.

De dichotomie tussen civiele en etnische naties of nationale bewegingen is volgens de Franse socioloog Alain Dieckhoff in de jaren 1870 ontstaan tijdens het Frans-Duitse conflict om Elzas-Lotharingen. Duitse historici rechtvaardigden de aanhechting van het grensgebied met historische en culturele argumenten. De inwoners van Elzas-Lotharingen participeerden sinds jaar en dag in de Duitse cultuur, zo claimden zij. Franse publicisten daarentegen, waaronder Ernest Renan, beweerden dat de Elzassers de politieke wil hadden om bij Frankrijk te horen.¹⁵ In de loop van de twintigste eeuw is de civiel-etnische dichotomie een klassiek analyse-instrument geworden voor historici, politicologen en sociologen, maar de laatste jaren is dit onderscheid onder vuur komen te liggen omdat het duidelijk waardengebonden is gebleken.¹⁶ Bewegingen die als etnisch gecatalogeerd worden, krijgen

14. Zie hierover M. Van Ginderachter, *L'Introuvable opposition* [...].

15. A. Dieckhoff, *La déconstruction d'une illusion. L'introuvable opposition entre nationalisme politique et nationalisme culturel*, in: *L'année sociologique*, jg. 46, 1996, nr. 1, p. 44.

16. D. Brown, *Are there good and bad nationalisms?*, in: *Nations and nationalism*, jg. 5, 1999, nr. 2, pp. 85-102; A. Dieckhoff, *La déconstruction d'une illusion* [...], pp. 43-55; H.G. Haupt, *Der Nationalismus* [...], pp. 47-48; U. Von Hirschhausen & J. Leonhard (Hrsg.), *Nationalismen in Europa: West- und Osteuropa im Vergleich*, Göttingen, 2001; T. Kuzio, *The myth of the civic state: a critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism*, in: *Ethnic And Racial Studies*, jg. 25, 2002, nr. 1, pp. 20-39; D. Langewiesche, *Nation, Nationalismus,*

immers een hele reeks van negatieve connotaties op zich geladen als xenofob, achterhaald en ouderwets, conservatief en irrationeel, terwijl civiele bewegingen voor integratie staan, rationeel, modern en progressief zijn.¹⁷ Verschillende onderzoekers hebben betoogd dat er geen onherroepelijk en fundamenteel onderscheid bestaat tussen 'goede' civiele en 'slechte' etnische nationale bewegingen. In de praktijk doen zij een beroep op elementen uit beide polen om hun zelfbeeld op te bouwen.

Het onderzoek van de Waalse beweging heeft zich tot nu toe voornamelijk gericht op een analyse van de civiele elementen uit haar zelfbeeld. Er zijn m.i. echter voldoende aanwijzingen dat ook de etnische component een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de Waalse beweging. Het zgn. typische Vlaamse territoriumfetisjisme ('geen morzel gronds') heeft bv. minstens even oude wortels in de Franstalige politieke klasse als in de Vlaamse beweging. Verder hebben ook de etnische componenten ras, afstamming en een eeuwenoude gedeelde geschiedenis een rol gespeeld in de identiteitsopbouw van de Waalse beweging.¹⁸ Dit verkleint aanzienlijk de afstand tussen de Waalse en de Vlaamse beweging, maar verder onderzoek zal moeten uitwijzen wat de precieze verhouding tussen de etnische en de civiele pool is geweest in de verschillende ontwikkelingsfasen van beide bewegingen. Ik beweer dus niet dat de Vlaamse en de Waalse beweging volledig uit hetzelfde vaatje tappen of getapt hebben.

Ik wil dit artikel afsluiten met een pleidooi voor meer onderzoek naar de alledaagsheid van nationale identiteit, wat men in Duitsland het *Alltäglichen Patriotismus* noemt.¹⁹ In Vlaanderen is het onderzoek dankzij de *linguistic turn* de laatste twintig jaar op nieuwe sporen terechtgekomen. De feitelijke beschrijving van organisaties en instellingen is verlaten voor een analyse van nationale symbolen, mythen en vertogen. De patriottische boodschap die de overheid en de goegemeente via de geschiedschrijving, historische schilderijen, toneelstukken, illustraties in boeken, optochten, standbeelden, monumenten, postzegels, feestdagen enz. wilden ver-

Nationalstaat: Forschungsstand und Forschungsperspektiven, in: *Neue Politische Literatur*, jg. 40, 1995, nr. 2, pp. 194-197; K. Nielsen, *Cultural nationalism, neither ethnic nor civic*, in: R. Beiner (ed.), *Theorizing nationalism*, New York, 1999, pp. 119-130; S. Shulman, Challenging the civic/ethnic and West/East dichotomies in the study of nationalism, in: *Comparative Political Studies*, jg. 35, 2002, nr. 5, pp. 554-585; B. Yack, *The myth of the civic nation*, in: R. Beiner (ed.), *Theorizing nationalism [...]*, pp. 103-118.

17. Zie hierover in het bijzonder J. Penrose, *Ethnic and civic nations: precarious illusions of difference*, in: *Papers presented at the International conference 'National identities and national movements in European history', Leuven-Ghent, 15-16 March 2002*, s.l. [Gent-Leuven], s.d. [2002], pp. 24-37 (pp. 28-29).

18. Zie hierover M. Van Ginderachter, Zelfportret, gevleid natuurlijk [...]; M. Van Ginderachter, L'Introuvable opposition [...]; M. Van Ginderachter, *Le chant du coq [...]*.

19. W. Kaschuba, *Die Nation als Körper. Zur symbolischen Konstruktion "nationaler" Alltagswelt*, in: E. François, H. Siegrist & J. Vogel (Hrsg.), *Nation und Emotion [...]*, p. 295.

spreiden, heeft nog weinig geheimen. Ook is al heel wat gepubliceerd over de Vlaamse, Waalse en Belgische *lieux de mémoire*. Andere onderzoekspistes die Jo Tollebeek in 1998 in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* aanwees – de studie van “het saamhorigheidsgevoel van het ‘Nederlandse middengebied’” en “begrips-historische studies (‘Vlaanderen’, ‘vaderland’, ‘stam’...)” – liggen echter nog open²⁰, net als het volledige veld van de volkse toeëigening van nationale identiteit. Hoe relevant waren ‘België’ en ‘Vlaanderen’ voor een doorsnee negentiende-eeuwer? Hoe beleefde zo iemand zijn of haar nationale identiteit, welke plaats nam die in de hiërarchie van loyaleuten in? Dit zijn vragen waarop we het antwoord voorlopig schuldig moeten blijven omdat nagenoeg alle Belgische literatuur over nationale identiteit gebaseerd is op elite- of middenklassebronnen. We weten zeer weinig over de identificatie met België of Vlaanderen onderaan de samenleving.²¹ Er is in de literatuur bv. onenigheid over de verhouding van het Belgische vaderland tot de ‘kleinere’ Vlaamse natie. We kunnen een continuüm van opvattingen onderscheiden met aan de ene kant Jean Stengers, die tijdens de lange negentiende eeuw een overtuigd Belgische bevolking waarneemt voor wie Vlaanderen of Wallonië nauwelijks iets betekende²²; en aan de andere kant de visie dat ‘België’ in Vlaanderen nooit echt ‘geleefd’ heeft aangezien de eigen etnische identiteit te sterk was, een opvatting die we vroeger vooral terugvonden in de partizane flamingante geschiedschrijving. Tussen beide polen in bevindt zich onder meer Lode Wils die geen onmiddellijke tegenstelling ziet tussen de verschillende nationale loyaleuten: tot de Eerste Wereldoorlog gingen bij Vlaamsgezinden liefde voor Vlaanderen en België samen.²³ Over deze problematiek kunnen we enkel uitsluitel krijgen als het onderzoek naar nationale identiteit **systematisch kwalitatieve bronnen van ‘gewone mensen’** gaat gebruiken zoals brieven en dagboeken. Tot nu toe hebben historici vooral gebruik gemaakt van **kwantitatieve bronnen** die informatie geven over de massa of van bronnen uit de midden- of de hogere klasse. Op basis daarvan heeft men extrapolaties gedaan naar de basis van de samenleving. We kunnen er echter niet zonder meer van uitgaan dat dat geldige veralgemeningen zijn.²⁴

20. J. Tollebeek, *Historiografie*, in: R. De Schryver (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, dl. 1, p. 149.

21. Koll heeft expliciet op dit probleem gewezen (J. Koll, *Die belgische Nation: Patriotismus und Nationalbewusstsein in den Südlichen Niederlanden im späten 18. Jahrhundert*, Münster, 2003, p. 380).

22. J. Stengers & E. Gubin, *Le grand siècle [...]*, pp. 86-87.

23. Zie o.a. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, Leuven, 1977, dl. 1, p. 15.

24. Zie hierover B. Ziemann, *Sozialmilitarismus und militärische Sozialisation im deutschen Kaiserreich 1870-1914. Ergebnisse und Desiderate in der Revision eines Geschichtsbildes*, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, jg. 53, 2002, pp. 148-164; J. Vogel, *Military, folklore, Eigensinn: Folkloric militarism in Germany and France, 1871-1914*, in: *Central European History*, jg. 33, 2000, nr. 4, pp. 500-501.

De Duitser Gevert Nörtemann heeft in zijn recente proefschrift over *Consciencies Leeuw Van Vlaanderen* geworsteld met “*das kaum lösbare Problem, wie der Einfluss eines einzelnen Werkes in einer Gesellschaft gemessen werden kann*”. Uiteindelijk heeft hij zich moeten baseren op kwantitatieve gegevens over oplagecijfers en uitspraken van leden van de (flamingantische) middenklasse als Max Rooses, Domien Sleenckx en Jan van Beers. Mensen uit de onderste lagen van de samenleving komen jammer genoeg niet aan het woord in zijn studie.²⁵ Nörtemann blijft echter een van de zeldzame auteurs die geprobeerd hebben de zaak van onderuit te bekijken. De *top down*-visie (nationale identiteit ‘verspreid’ zich van de top van de samenleving naar de basis) wordt immers vrij unaniem aanvaard, wat ook de theoretische achtergronden van de onderzoekers zijn. Wils, die we eerder in het paradigma van A.D. Smith moeten situeren, liet er in zijn grote overzichtswerk *Van Clovis tot Happart* weinig twijfel over bestaan: “*Naties of volkeren worden door hun overheersers en hun elites gevormd.*”²⁶ Onderzoekers als Jan Fransen, die zichzelf expliciet in het modernistische en constructivistische kamp van Benedict Anderson, Eric Hobsbawm en Rogers Brubaker plaatsen, stellen dat nationale identiteiten “*constructies zijn, voortgebracht door politiek geïnspireerde elites, hierin gedreven door hun taalpolitieke en communautaire verborgen agenda*”.²⁷ Recent hebben Van Velthoven en Van den Bossche de eenzijdige *top down*-aanpak in vraag gesteld en ervoor gepleit “*de view from below*” niet te verwaarlozen²⁸, maar voorlopig is hier in de praktijk van het historische onderzoek nog weinig rekening mee gehouden.

Historici hebben klassieke natievormers als school, kerk, leger, media, monarchie, politieke participatie, oorlog, communicatie- en transportmedia van naderbij bekeken, maar deze instituties worden doorgaans opgevoerd als uiterst efficiënte nationaliseringsmachines. Hoe mensen die in het leger werden ingelijfd

25. G.H. Nörtemann, *Im Spiegelkabinett der Historie. Der Mythos der Schlacht von Kortrijk und die Erfindung Flanderns im 19. Jahrhundert*, Berlin, 2002, p. 164, zie verder pp. 162-192.

26. L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven-Apeldoorn, 1992, p. 14.

27. J. Fransen, *Feestdagen en nationale identiteiten: een constructivistisch onderzoek naar de vorming en legitimering van Vlaamse, Waalse, Franstalige, Belgische en Brusselse identiteiten in Brussel 1945-1993*, VUBrussel, departement Geschiedenis, doctoraal proefschrift, 2002, p. 354, zie ook pp. 366 e.v.; zie ook J. Blommaert & R. Detrez, *Inleiding*, in: J. Blommaert & R. Detrez (red.), *Nationalisme. Kritische opstellen*, Berchem, 1994, p. 17; [A. Morelli], *Introduction [...]*; T. De Meester, De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit, in: *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, jg. 27, 1997, nr. 3-4, pp. 500-507.

28. H. Van Velthoven, Over mythe, symboliek en interpretatiekaders: 1302 en de Vlaamse beweging, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 62, 2003, nr. 4, pp. 280-281; zie ook G. Van den Bossche, De natie in de staat en de staat in de natie. Naar een positieve herwaardering van politieke gemeenschap, in: *Demokritos. Mededelingen van de vakgroep politieke wetenschappen*, Universiteit Gent, nr. 2, 2001, pp. 11-14.

of naar school gingen in de praktijk overtuigd raakten van hun nationale identiteit, komen we niet te weten.²⁹ De literatuur blijft het antwoord schuldig op vragen als: verzetten sommige mensen zich tegen de nationalistische overheidspropaganda? Werkten bepaalde instellingen geen tegenstrijdige evoluties in de hand? Was het als zeer onrechtvaardig aangevoelde lotelingsysteem bv. geen rem op de nationale integratie? Wat met concurrerende etnische identiteiten? Het is verwonderlijk dat men deze vragen nog niet duidelijker gesteld heeft aangezien de twintigste-eeuwse evolutie van België toont dat *'the making of the Belgians'* geen onverdeeld succes was. In mijn proefschrift over de nationale identiteit van de Belgische Werkliedenpartij vóór 1914 probeer ik een begin van antwoord op deze vragen te formuleren.³⁰

29. Vgl. de kritiek van Witte op Stengers: E. Witte, Op zoek naar het natiegevoel in België [...], pp. 176-187 (p. 181); E. Witte, De Belgische natie beleden en belaagd [...], pp. 50-55 (p. 52) en G. Van den Bossche, *De natie in de staat* [...].

30. M. Van Ginderachter, *Vaderland in de Belgische Werkliedenpartij (1885-1914). Sociaal-democratie en nationale identiteit from below*, UGent, dept. Geschiedenis, doctoraal proefschrift, 2005. Uitgegeven als M. Van Ginderachter, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WOI*, Tielt, 2005.

SUMMARY

Divergences between Flemings and Francophones and the *from below* approach in the historiography of the Flemish movement

MAARTEN VAN GINDERACHTER

This contribution deals with the differences in interpretation by Francophone and Dutch speaking historians in treating the historiography of the Flemish movement. It deals in particular with the tendency to interpret the divergences between the communities in Belgium as a conflict between an ethnic Flemish

nationalism on the one side, and a civic Belgian patriotism/Walloon regionalism on the other side, with all the negative and positive connotations those terms evoke. This image, which does not completely reflect reality, has a fundamental influence on the historiographical discussion of the communities in Belgium. In conclusion the paper argues for a more social from below approach in the historiography of the Flemish movement. How did 'ordinary people' in everyday life appropriate the Belgian, Flemish and/or Walloon nations?

Maarten Van Ginderachter has a doctorate in history (Department of Modern History at Ghent University). In his doctoral thesis he examined 'Social-democracy and national identity from below (Belgium, 1885-1914)'. He has published on Belgian language legislation, the Flemish and Walloon movements, and gender and nationalism.

